

LETTERHOEK E

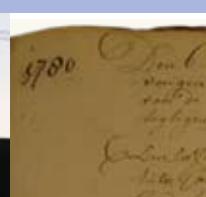
Jrg. 3 | 2007 | Nr. 3

Tresoar maakt zich op voor de toekomst
Skiednis fan de bertepleats fan Obe Postma
Fryske minnisten sochten har heil yn Amearika

6
12
18

TRESOAR

Eenige directe Maildienst

tusschen

Rotterdam - New-York Amsterdam

Wekelijksche Vaart met de Stoomschepen der

Nederlandsch-Amerikaansche
Stoomvaart Maatschappij

Rotterdam.

Billetten worden
naar alle plaatsen
der Vereenigde Staten
afgegeven.

Waar gaat dat
schip naartoe?

Naar Amerika, mijn Kind!

W.A. Scholten. P.C. Caland.
Rotterdam. Amsterdam.
Schiedam. Zaandam.
Leerdam. Maas.

Reklame fan reisaginten foar de oertocht nei Amerika, om 1885
hinne (argyf Tsjibbe Gearts van der Meulen). Sjoch side 18.

In zijn meerjarenbeleidsplan geeft directeur Bert Looper aan welke koers Tresoar zal volgen in de jaren 2009-2012. Tresoar wil meer mensen interesseren voor de rijkdommen van het Friese erfgoed en het maatschappelijk belang van Tresoar vergroten. Tresoar richt zich daarbij op drie doelgroepen: onderzoekers, geïnteresseerden en maatschappelijk relevante groepen.

6

De papieren collectie van het Verzetsmuseum Friesland met daarin documentatie over de Tweede Wereldoorlog is bij Tresoar ondergebracht. De collectie bevat onder andere boeken, (illegale) tijdschriften en pamfletten. In totaal gaat het om een archief van 250 strekkende meter.

10

Gerard Mast docht yn syn frije tiid al jierren ûndersyk nei einekoaien. Hy is fassinearre troch dat ferdwinend fenomeen. Der binne no noch mar 27 koaien yn Fryslân, wylst der om 1700 hinne noch sa'n 150 Fryske koaien wienen. Mast sikeet bygelyks út hoelang't de einekoai yn gebrûk west hat. It falt net altyd ta om sokke gegevens boppe wetter te krijen.

16

- 4 Fan de redaksje | Van de redactie
- 6 De ontdekking van Fryslân
| **Bert Looper**
- 9 Digitaal archief Leeuwarder Courant
- 10 Collectie Verzetsmuseum Friesland
| **Frank Bosmans**
- 11 Oud Fries mysterie nadert ontknoping
| **Hans Laagland**
- 12 De skiednis fan it bertehûs fan Obe Postma
| **Tineke Steenmeijer-Wielenga**
- 15 Jiddisch festival in Leeuwarden
- 16 Undersiker oan it wurd: Gerard Mast
| **Marijke de Boer**
- 18 Fan Gaasterlân nei Indiana
| **Thys van der Veen**
- 20 De diaken collecteert
| **Leo Jagersma**
- 22 Histoarysk Sintrum Ljouwert
| **Jan Folkerts**
- 24 Meiwerker oan it wurd:
Johan Steendam
| **Marijke de Boer**
- 26 -Lezingencyclus over Etniciteit
| **Jacob van Sluis**
- 27 -Romte yn de Skriuwersarke
-Kursus hichtepunten Fryske poëzij
- 28 Nieuwe aanwinsten | Nije oanwinsten
| **Joke Corporaal en Barteld de Vries**
- 30 Nijs fan de Stifting Freonen fan Tresoar
- 31 Kolofon | Colofon
- 32 Aktiviteiten | Activiteiten

Fan de redaksje

Tresoar as kulturele bijekoer. Dat byld hawwe wy foar eagen en sa út en troch binne der mominten dat Tresoar in echte bijekoer is. Tiisdei 13 novimber wie sa'n dei. Doe hâlde Piet Hagen in leizing oer syn ûndersyk foar de biografy fan Piter Jelles Troelstra. In nijs gjirrich ferhaal en in seal fol besikers. Tagelyk wie der in rûnleding, yn trije groepen, foar de leden fan Smelne's Erfskip. De stûdzjeseal wie iepen en der wie ek noch in kursus Hebrieusk. It wie prachtich om te sjen hoe't al dy groepen troch it gebou laat waarden. De kartografymifestaasje fan sneon 13 oktober wie ek in bysûndere dei. Der wie fan alles te belibjen foar leafhawwers fan kaarten en atlassen. Hiel opmerklik wie it op 'e nj printsjen fan de Eekhoff-atlas mei de âlde koperplaten út 1849. Joop Visser wie mei swarte inket en grutte fysike ynspanning dwaande om in pear kaarten te printsjen.

Plannen

Dat byld fan in gebou fol besikers út ferskate rûnten, is wat Tresoar

foar eagen stiet yn de nije beliedsperioade (2009-2012). Folle mear groepen en yndividuen moatte it paad nei Tresoar witte te finen en de skatten úntdekke dy't der bewarre wurde. Mear oer de plannen fan Tresoar is te lêzen yn it artikel fan Bert Looper yn dizze *Letterhoeke*. Net allinnich nei bûten ta brûst Tresoar fan de aktiviteiten. Ek yntern en yn gearwurking mei oaren komt der in protte ta stân. Tige nijs gjirrich is it projekt fan de digitale *Leeuwarder Courant* dat koartlyn tagonklik wurden is. Alle kranten sûnt 1752 binne op ynternet te rieplachtsjen. It is sa'n grut sukses dat de systemen it tal besikers amper ferwurkje kinne. Fierder hat Tresoar op 5 oktober it earste lustrum fierd, mei meiwurkers en vrijwilligers. Yn fiif jier is Tresoar in bekende en respektearre ynstelling wurden, yn Fryslân en dêrbûten. Hieltyd mear minsken witte Tresoar te finen en Tresoar hat dy minsken hieltyd mear te bieden.

Nijs

Yn de Bibliothèque Nationale yn Parys is lêsten in eksimplaar fûn fan de âldste katalogus fan de universiteitsbiblioteek fan Frjentsjer. De katalogus is printe yn 1601, sechtjin jier nei oprjochting fan de hegeskoalle yn 1585. Yn it boekje stiet presys hoe't de

boeken stiene, yn watfoar kast en op watfoar planke. Takom jier sil Tresoar in werprintinge fan dizze katalogus útbringé mei in taljochting. Mei dizze fynst, troch in meiwurker fan de British Library yn Londen, kin noch dúdlicher de beginperioade fan de Frjentsjerter universiteit yn kaart brocht wurde. In grut part fan de boeken dy't yn de Frjentsjerter universiteitsbiblioteek stiene, wurde by Tresoar bewarre.

Ofskied

By it ferskinen fan dit nûmer hawwe wy krekt ôfskie nommen fan Tineke Panhuis dy't fan 1988 ôf it ynterbibliotekér lienferkear fersoarge hat. Wy winskje har it allerbêste ta yn de nije faze fan har libben.

Joop Visser printe op ambachtlike wize in kaart út de Eekhoff-atlas.

Van de redactie

Tresoar als culturele bijenkorf
Dat beeld hebben we voor ogen en zo nu en dan zijn er momenten dat Tresoar een echte bijenkorf is. Dinsdag 13 november was zo'n dag. Toen hield Piet Hagen een lezing over zijn onderzoek voor de biografie van Pieter Jelles Troelstra. Een interessant verhaal en een zaal vol bezoekers. Tegelijkertijd was er een rondleiding, in drie groepen, voor de leden van Smelne's Erfskip. De studiezaal was open en er was ook nog een cursus Hebreeuws. Het was prachtig om te zien hoe al die groepen door het gebouw werden geleid. De cartografiemanifestatie van zaterdag 13 oktober was ook een bijzondere dag. Er was van alles te beleven voor liefhebbers van kaarten en atlassen. Heel opmerkelijk was het opnieuw drukken van de Eekhoff-atlas met de oude koperplaten uit 1849. Joop Visser was met zwarte inkt en grote fysieke inspanning bezig om een paar kaarten te drukken.

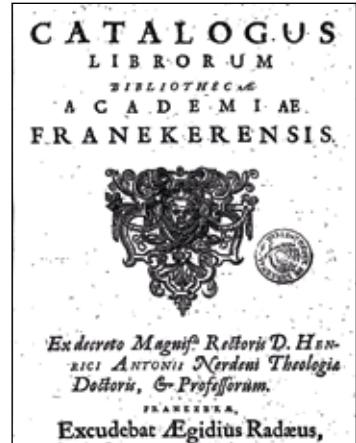
Plannen

Dat beeld van een gebouw vol bezoekers uit verschillende

kringen, is wat Tresoar voor ogen staat in de nieuwe beleidsperiode (2009-2012). Veel meer groepen en individuen moeten de weg naar Tresoar weten te vinden en de schatten ontdekken die er worden bewaard. Meer over de plannen van Tresoar is te lezen in het artikel van Bert Looper in deze *Letterhoek*. Niet alleen naar buiten toe bruist Tresoar van de activiteiten. Ook intern en in samenwerking met anderen komt er veel tot stand. Heel interessant is het project van de digitale *Leeuwarder Courant* dat onlangs toegankelijk werd. Alle kranten sinds 1752 zijn op internet te raadplegen. Het is zo'n groot succes dat de systemen het aantal bezoekers amper kan verwerken. Verder heeft Tresoar op 5 oktober het eerste lustrum gevierd, met medewerkers en vrijwilligers. In vijf jaar is Tresoar een bekende en gerespecteerde instelling geworden, in Fryslân en daarbuiten. Steeds meer mensen weten Tresoar te vinden en Tresoar heeft die mensen steeds meer te bieden.

Nieuws

In de Bibliothèque Nationale in Parijs is onlangs een exemplaar gevonden van de oudste catalogus van de universiteitsbibliotheek van Franeker. De catalogus is gedrukt in 1601, zestien jaar na oprichting van de hogeschool

in 1585. In het boekje staat precies hoe de boeken stonden, in welke kast en op welke plank. Volgend jaar zal Tresoar een herdruk van deze catalogus uitbrengen met een toelichting. Met deze vondst, door een medewerker van de British Library in Londen, kan nog duidelijker de beginperiode van de Franeker universiteit in kaart worden gebracht. Een groot deel van de boeken die in de Franeker universiteitsbibliotheek stonden, worden bij Tresoar bewaard.

Afscheid

Vlak voor het verschijnen van dit nummer hebben we afscheid genomen van Tineke Panhuis. Ze werkte sinds 1988 op de afdeling interbibliotheair leenverkeer. We wensen haar het allerbeste toe in de nieuwe fase van haar leven.

Tresoar maakt zich op voor de periode 2009-2012

De ontdekking van Fryslân

Eens in de vier jaar stelt Tresoar zijn meerjarenbeleidsplan op. Dat ‘moet’ van onze opdrachtgevers, Rijk en provincie, maar het is voor Tresoar zelf een belangrijk moment om de ogen op de toekomst te richten en om te bepalen waar het met de organisatie heen moet. De directeur van Tresoar, Bert Looper, belicht enkele belangrijke thema’s voor de komende jaren. De centrale vraag is hoe we het maatschappelijke belang van Tresoar zo groot mogelijk kunnen maken.

| Bert Looper

Geschiedenis en literatuur vervullen een grote maatschappelijke rol. Erfgoedinstellingen als Tresoar zijn onmisbare bemiddelaars en makelaars in het beschikbaar stellen en doorgeven van informatie en kennis. Overal om ons heen zien we de toenemende belangstelling voor erfgoed. Boeken in grote oplagen, TV-programma’s, de discussie over de geschiedenis canon, het veelbesproken Nationaal Historisch Museum.... Het zijn allemaal tekenen van die sterke en nog steeds groeiende belangstelling. Toch zien we ook dat er nog veel te winnen is. Onderzoeken wijzen uit dat twintig procent van de Nederlandse bevolking geïnteresseerd is in geschiedenis, literatuur en erfgoed, maar dat instellingen als Tresoar nog maar vijf tot acht procent van dit potentieel aan zich weten te binden. Veel mensen met interesse hebben dus de rijkdommen van de erfgoedinstellingen nog niet ontdekt. Maar het is natuurlijk tweerichtingsverkeer. De

erfgoedinstellingen hebben ook nog een lange, maar boeiende weg te gaan om te ontdekken hoe zij precies de mensen in hoofd en hart kunnen raken. Tot nu toe profileren de erfgoedinstellingen zich vooral als informatiediensten. De archieven en collecties worden op hun informatieve waarde ontsloten en beschikbaar gesteld. Vooral door de opkomst van internet is de informatieve effectiviteit van een instelling als Tresoar enorm toegenomen. Maar de informatiewaarde is slechts één dimensie van wat archieven, bibliotheken en collecties voor ons kunnen betekenen.

Beleving

Om als Tresoar in de toekomst terrein te winnen, is het belangrijk dat we ook de andere dimensies van het aan ons toevertrouwde

erfgoed ontdekken, verkennen, blootleggen en vooral... laten ontdekken. Elk voorwerp, elk document, heeft de potentie om mensen te boeien. Het gaat niet alleen om de informatieve waarde, maar ook om de emotionele waarde en de poëtische waarde; het gaat ook om beleving, verbeelding, ervaring en sensatie. We verschaffen mensen de informatie die ze nodig hebben, maar we willen mensen ook fris naar onze voorwerpen en documenten laten kijken en hen laten vragen naar eigen positie en functioneren in deze wereld. Wij willen met onze archieven en collecties veel dichter op gevoelens en ideeën zitten. Als Tresoar willen we creatief en krachtig meedoen in maatschappelijke processen. In het nieuwe beleidsplan staat de maatschappelijke

Een pagina uit een Oudfries rechtshandschrift uit de Von Richthovencollectie van Tresoar. De teksten gaan over recht, maar bevatten ook de mooiste poëtische fragmenten uit onze Middeleeuwse geschreven bronnen en brengen ons daarmee heel dicht op het gevoel van onze verre voorouders.

Geschiedenis en literatuur gaan over informatie, maar raken ook andere elementen van onze belevingswereld. Deze 'belevingskaart' van Fryslân laat dat op verrassende wijze zien (Versloot Kartografy, Hilaard).

relevantie van Tresoar centraal. Hoe kunnen we in onze samenleving de rol spelen die hierboven is beschreven? Het beleidsplan stippelt de koers uit, maar de weg naar die sterke maatschappelijke rol zal vooral ook een ontdekkingstocht zijn. Ontdekken waar kansen en mogelijkheden liggen, ontdekken waar we de hoofden en harten van de mensen kunnen raken, ontdekken dat onze archieven en collecties nog veel boeiender en veelzeggender zijn dan we al wisten. Als we onszelf zo openstellen voor wat wij in eigen huis hebben, dan creëren we de belangrijkste voorwaarde om onszelf en onze archieven en collecties te laten ontdekken door grote groepen mensen. Tresoar zal in beide opzichten de ontdekking van Fryslân zijn!

Doelgroepen

Tresoar richt zich in de beleidsperiode 2009-2012 op drie doelgroepen: onderzoekers, geïnteresseerden en maatschappelijk

relevante groepen. De doelgroep 'onderzoekers' bestaat uit alle mensen die met een gerichte onderzoeks vraag Tresoar benaderen. Voor Tresoar vallen onder deze doelgroep zowel de 'ondiepe gravers' als de 'diepgravers'. De praktijk wijst uit dat gerichte vragen, of ze nu door beginners of door doorgewinterde professionals worden gesteld, beantwoord moeten worden met het kernbegrip uit de wereld van collectiebeheerende instellingen: toegankelijkheid. Tresoar gaat in de volgende beleidsperiode verder met het aanbieden van basistoegankelijkheid: veel, diep en betrouwbaar. Met deze basistoegankelijkheid kunnen mensen hun zoekpaden ontwikkelen, hun eigen dwarsverbanden en combinaties leggen en hun eigen niveau van diepgang in het onderzoek bepalen. Bij de doelgroep onderzoekers staat de informatiewaarde van de collecties centraal en informatie betekent vooral digitale informatieverstrekking. De doelgroep

'geïnteresseerden' bestaat uit de grote groep mensen, becijferd op twintig procent van de bevolking, die geïnteresseerd is in geschiedenis en literatuur, maar niet met een specifieke onderzoeks vraag onze organisatie benadert. Voor Tresoar ligt de komende jaren de uitdaging in het bereiken van deze groep mensen. Voorwaarde voor het kunnen bereiken van dit grote groeisegment zijn aantrekkelijke presentaties waarin 'beleving' en 'historische sensatie' een centrale rol speelt. De presentaties richten zich op de 'geïnteresseerden' in het algemeen, maar, zoals hierboven aangeduid, gaat Tresoar binnen deze ongedifferentieerde groep werken met het community-begrip. Kenmerkend voor communities is dat de leden van zo'n groep een sterke emotionele betrokkenheid hebben bij het thema dat hen bindt. Voorbeelden zijn: Friezen om utens, Bond van Plattelandsvrouwen, (ex-)agrariërs, skûtsjesilen, Elfstedentocht, wandel- en fiets-

toeristen, cultuurtoeristen, genealogen en liefhebbers van toneel en Friese literatuur. De laatste doelgroep, de maatschappelijk ‘relevante groepen’, zijn doelgroepen met mensen die noch een specifieke onderzoeks vraag hebben, noch per definitie geïnteresseerd zijn, maar waarvan de samenleving wel vindt dat zij in aanraking moeten komen met geschiedenis en literatuur. Tresoar richt zich in de periode 2009-2012 vooral op het onderwijs. Cultuur en geschiedenis, taal en literatuur horen thuis in het hart van het onderwijs.

Infrastructuur

Het Tresoargebouw aan de Boterhoek te Leeuwarden is bijzonder markant. In zijn publieksfuncties kent het gebouw op dit moment evenwel enkele belangrijke beperkingen. Het gebouw is ingericht op de doelgroep onderzoekers en heeft weinig te bieden aan de overige doelgroepen. In de komende jaren zet Tresoar krachtig in op de ontwikkeling van het gebouw als multifunctioneel publieksgebouw met diverse functies, van kenniscentrum tot internetcafé, van bibliotheek tot multimediale ‘belevingsruimte’, van tentoonstellingsruimte tot erfgoedwinkel. Er zal in het gebouw door middel

DE LOANE

Nea weromfün
de donkere loane
mei tichtflechte beamte
dér hinge noch hea yn.

It rûze dér súntsjes
wat wie it boadskip?
Lei fan áld folk
earne in fuotprint?

By tiden twirre't
yn de strewellen
heimlike fûgels
miskien in nijrre...?

Súnicjches struide
de sinne wat goudjild
yn moude en kjitten
waard it wei.

Ik skramme my
aan toarnbei en hagebeam
ik ferdreamde de tiid
yn de rook fan in tateblom.

Ik socht en socht
nea weromfün
de donkere loane
in plak om te stjerren

bûten de wrâld.

De schrijver van dit artikel vond zijn nieuwe woonplaats toen hij het prachtige laatste gedicht van Theun de Vries achterna reisde en in Veenwouden terecht kwam (uit: Theun de Vries, ‘Alles begint by de dingen’, Amsterdam, 2004).

de Historische Informatie Punten (HIP’s) in de openbare bibliotheken in de provincie. Via de HIP’s kan Tresoar fysiek aanwezig zijn op diverse locaties. Tresoar zal via de HIP’s op lokaal niveau zijn informatie en kennis ter beschikking kunnen stellen. In Bolsward en Sneek zijn al HIP’s operationeel.

Ontdekkingstocht

De komende jaren zullen in vele opzichten het karakter van een ontdekkingstocht hebben. Voor Tresoar zelf is er de uitdaging om de eigen collectie als het ware opnieuw te ontdekken. Hoe kunnen we enorme rijkdom die aan ons is toevertrouwd aan een zo groot en breed mogelijk publiek presenteren. Maar zodra we dat doen, wordt Tresoar voor veel mensen ook een ontdekkingstocht. Zij zullen onze collecties en onze kennis ontdekken en zullen daarin vooral zichzelf ontdekken: persoonlijk leven, de straat, het dorp, de stad, de sportclub, de school enzovoort. Tresoar... de ontdekking van Fryslân. Toegegeven, het klinkt een beetje onbescheiden. Maar waarom zouden we bescheiden zijn? De rijke Friese geschiedenis en literatuur gaan nog een prachtige toekomst tegemoet.

van aantrekkelijke presentaties veel aandacht worden besteed aan Friese taal en literatuur. Daarmee versterkt Tresoar ook het streven van de provincie om Fryslân tot een Europees centrum van meer- taligheid te maken. Natuurlijk blijft het internet het krachtige middel om heel veel mensen te bereiken. Het succes van de website willen we voortzetten door voortdurend nieuwe, soms verrassende bestanden beschikbaar te stellen (denk aan de *Leeuwarder Courant* en de Friese kentekens). Het internet zal ook worden gebruikt om te experimenteren met diverse communicatiekanalen die vooral door de jeugd worden gebruikt zoals Hyves en YouTube. Belangrijk is de ontwikkeling van

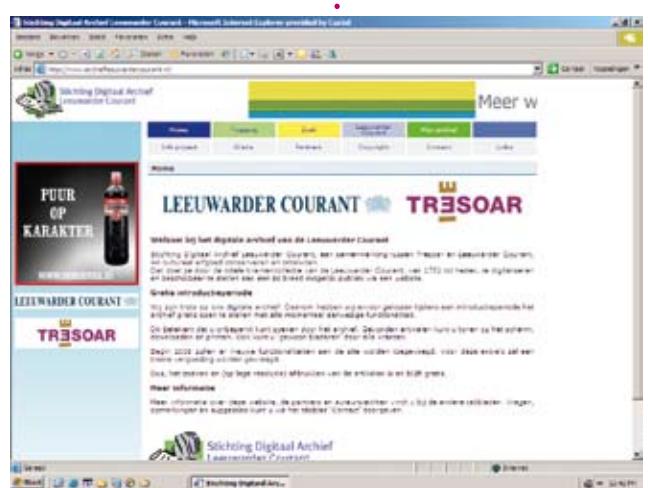
Digitaal archief Leeuwarder Courant

Met een druk op de knop opende Commissaris Nijpels de website (foto: NDC/Joop Rose).

Op 24 oktober heeft Commissaris van de Koningin, de heer Ed Nijpels, het digitale archief van de *Leeuwarder Courant* geopend. Hierdoor is nu 255 jaar krantengeschiedenis voor iedereen raadpleegbaar. Het gehele project, dat anderhalf jaar heeft geduurd, is een samenwerkingsproject van de *Leeuwarder Courant* en Tresoar. De eerste week na de opening hadden zich al 23.000 bezoekers geregistreerd en waren en meer dan 2.000.000 artikelen bekeken. Door het grote succes kwam het voor dat de website www.archiefleeuwardercourant.nl een aantal keer niet goed bereikbaar was, waardoor bezoekers zich moeilyk konden registreren of zoeken.

Het project werd mede mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van de provincie Fryslân, stichting Je Maintiendrai Fonds, VSB fonds en het Prins Bernhard Cultuurfonds.

Collectie Verzetsmuseum Friesland

VERZETS
MUSEUM

| Frank Bosmans

Het Verzetsmuseum Friesland heeft een grote collectie voorwerpen in zijn bezit die met de Tweede Wereldoorlog te maken hebben. Daarnaast is er ook een grote papieren collectie, waarmee niet alleen WO II, maar ook de aanloop en de nasleep van deze oorlog wordt gedocumenteerd. Deze papieren collectie is nu bij Tresoar ondergebracht omdat het Verzetsmuseum zich meer wil richten op de exposeerbare voorwerpen. Het onderhoud, beheer en voor het publiek ter inzage geven van de papieren collectie werd bovendien een te grote last voor het Verzetsmuseum Friesland.

Deze papieren collectie past uitstekend bij collecties die al Tresoar zijn, zoals het archief van de Vereniging Friesland 1940-1945, het archief Pieter Wijbenga en de archieven van rechtfbank en Provincie Fryslân uit de oorlogsjaren. De collectie van het VMF bevat boeken, (illegale) kranten, tijdschriften, pamfletten, strooi- en aanplakbiljetten, diverse dossiers en foto's. Met uitzondering van de foto's, die voorlopig nog niet worden overgebracht, is deze gehele verzameling aan Tresoar in bewaring gegeven. De totale omvang hiervan is circa 250 strekkende meter.

Uniek

De collectie bevat veel bijzondere of unieke documenten en uitgaven, maar ook meer algemeen materiaal, zoals landelijke kranten en tijdschriften en zelfs een hele verzameling exemplaren van het tijdschrift *Time* uit de oorlog met portretten van

hoofdrolspelers. De grote waarde is vooral gelegen in de samenhang van het geheel. Tresoar zal ook zeker zorgen dat zoveel mogelijk deze samenhang blijft bestaan. Vorig jaar is al een gedeelte van de collectie overgedragen, met name de verzameling illegale kranten. Op de website <http://illegal-pers.tresoar.nl/> is een lijst van titels en afleveringen te vinden; van B.B.C. Nieuws en de V 3 (kranten die in Fryslân werden uitgegeven) zijn ook alle aanwezige afleveringen digitaal te bekijken (samen met de afleveringen die al in het bezit waren van de voormalige PBF). De inventaris van de tot nu toe overgedragen collectie is op de website <http://www2.tresoar.nl/collectievfmf/> in te zien. Als de collectie geheel is overgedragen, zal de inventaris via archieven.nl zijn te raadplegen.

Oud Fries mysterie nadert ontknoping

| Hans Laagland

De Universiteit van Oxford werkt op initiatief van het Fries Museum en Tresoar, Buma Bibliotheek mee aan de bestudering van wellicht het oudst in Nederland bewaard gebleven voorwerp met in Nederland geschreven schrift. Het gaat om een houten wastafeltje uit de Romeinse Oudheid met een Latijnse tekst dat wordt bewaard in het Fries Museum. We hebben het over de zogenoemde Tolsumer Koopakte.

Tijdens archeologische opgravingen in de terp Groot Tolsum vlak onder Franeker in 1914 is een plankje gevonden. Bij nadere bestudering bleek het te gaan om een tweeduizend jaar oud wastafeltje met een Latijnse inscriptie. De tekst is in 1917 getranscribeerd door Prof. Dr. C.W. Vollgraff. Hij kwam tot de conclusie dat de tekst een koopakte van een koe bevat. Daarmee is het wastafeltje

ook het oudste ‘archiefstuk’ van Fryslân. Nadien heeft er geen grootschalig onderzoek naar de lezing van de Latijnse tekst op het wastafeltje plaats gevonden. Specialisten in Nederland twijfelen nu aan de juistheid van de transcriptie van Vollgraff. Het is dus hoog tijd voor een nieuw onderzoek.

Oxford

Voor dit nieuwe onderzoek slaan het Fries Museum en Tresoar de handen ineen. Het schrijftafeltje vraagt voor de bestudering de specialistische kennis en contacten van beide erfgoedinstellingen. Het onderzoek vond plaats tijdens een driedaags bezoek in november aan het *Centre for the Study of Ancient Documents* van de Universiteit van Oxford. Op dit onderzoekscentrum onder leiding van Prof. Dr. A.K. Bowman is een nieuwe technologie ontwikkeld speciaal voor dit soort moeilijk

leesbare schrijftafeltjes om zoveel mogelijk tekst zichtbaar te maken. Het voornoemde centrum is bij uitstek het onderzoekscentrum voor documenten uit de klassieke oudheid. Met behulp van de huidige technologie en kennis willen Fries Museum en Tresoar duidelijkheid scheppen in de discussie die is ontstaan rond dit unieke voorwerp in Nederland. Prof. K.A. Worp (Leids Papyrologisch Instituut) verzorgt de wetenschappelijke presentatie van de Latijnse tekst. De verwachting is dat met dit onderzoek het document nauwkeurig gedateerd wordt. Het tekstonderzoek draagt bij tot meer inzicht in de politieke en economische situatie van Fryslân gedurende de Romeinse tijd. Daarnaast zullen Fries Museum en Tresoar activiteiten ontplooien rond de Tolsumer Koopakte en de nieuwe transcriptie. Wordt vervolgd, dus.

In de verdieping in het hout werd was aangebracht waarna men met een scherpe pen (stylus) tekst in de was schreef. Als de tekst niet meer nodig was, werd de was glad gemaakt en kon men het wastafeltje opnieuw beschrijven. De tekst van het wastafeltje uit Tolsum is ook in het hout gegraveerd en is daardoor nu nog steeds zichtbaar.

De skiednis fan it bertehûs fan

As leafhawwer fan it wûrk fan Obe Postma (1868-1963) bin ik al jierren dwaande mei in biografy fan Fryslâns grutste dichter. Geandewei it ûndersyk fernaam ik dat ik net genôch hie aan de teksten en de sekundêre literatuer oer de dichter en syn wûrk, mar breder sjen woe en ek mear oer de man syn eftergrûn witte woe. Sa't bekend is, is Obe Postma berne op 'De lytse pleats' yn Koarnwert. Ik frege my ôf wat de skiednis fan Obe syn foarteam mei dy pleats wie. Hoefolle generaasjes Postma's hiene by syn berte al boer west yn Koarnwert en hoelang wie 'De lytse pleats' al yn it besit fan de famylje?

Obe Postma (pasfoto út 1932).

| Tineke Steenmeijer-Wielenga

Ut omtrint al syn wûrk sprekt dat Obe Postma it belangryk fûn dat er as boeresoan yn Koarnwert berne wie. Syn heit buorke sùnt 1857 op 'De lytse pleats'. In (ûnderwilens ferstoarne) efternicht fan Postma fertelde om 1980 hinne, dat Obe syn oerpake Piter Sikkes Postma dêr destiids boer wurden wie troch te boaskjen mei Lysbet Obes Bangma, in boeroedochter út Koarnwert. Ut de famyljeantekeningen fan de Rinia's waard ik lykwols gewaar dat Tseard Herres Rinia, Obe syn pake fan memmekant, op dyselde pleats ek buorke hie. En doe woe ik wolris witte, hoe't it no eins krekt siet. Om de eigendomsskiednis fan 'De lytse pleats' goed folge te kinnen is it nedich Postma syn genealogy

te kennen. Dêr wol ik yn de tekst net te djip op yngean; aan de kertiersteat op side 14 is dûdlik ôf te lêzen, hoe't de famyljerelaasjes wiene.

Akten, kontrakten en kohieren
'De lytse pleats' hat as adres lang nûmer 6 hân, mar yn de speesjekohieren fan

Koarnwert stiet de pleats ûnder nûmer 7 beskreaun en yn de flooreenkohieren ûnder nûmer 8. Undersyk yn dy kohieren hat útwiisd, dat de Postma's yn 1826 wolriswier boer yn Koarnwert wurden binne, mar net op 'De lytse pleats'. De famylje Rinia, de kant fan Obe syn mem, buorke yn Koarnwert sùnt 1757, mar doe ek noch net op de pleats, dêr't de dichter op berne is. De heit fan Obe Postma wie sùnt 1857 dus boer op 'De lytse pleats' en sùnt de dea fan syn pake yn 1872 wie er foar in part ek eigner. 'De lytse pleats' kaam lykwols net by Obe syn oerbeppe Lysbet Obes Bangma har folk wei, lykas it ferhaal woe, mar de Postma's hiene it spul yn 1841 kocht fan de Rinia's. De famylje fan Lysbet Bangma hie wol al in lange skiednis mei deselde pleats, mei't

Obe Postma

Pleats dêr't Obe Postma op berne is
(it is net bekend wannear't dizze foto
makke is).

har oerpake Marten Jorkes der yn de achttinde ieu al as brûker op buorke. Dêr sil him de oest fan de betizing yn it famyljeferhaal sitten hawwe. Hoe hiene de Rinia's de pleats dy't se yn 1841 ferkochten, yn besit kriegen? Om 1820 hinne binne twa Rinia-susters trouw mei twa Makkumer Kingma-bruorren. Fan dy famylje is in soad papiereboel bewarre bleaun. Dêr is ek de akte út 1803 by dêr't yn festlein is, dat Herre Tseards Rinia (de oerpake fan Obe fan memmekant) twa perselen kocht hat út de pleats dy't yn it floreenkohier nûmer 8 hat. Ut in akte út 1810 docht blikken dat dyselde Herre Tseards de 'sathe C nûmer 7' kocht hat. Fanwege de grutte en de neistlizzers moast dat wol deselde pleats wêze, dêr't hy earder dy twa perselen (de finne) fan yn eigendom kriegen hie.

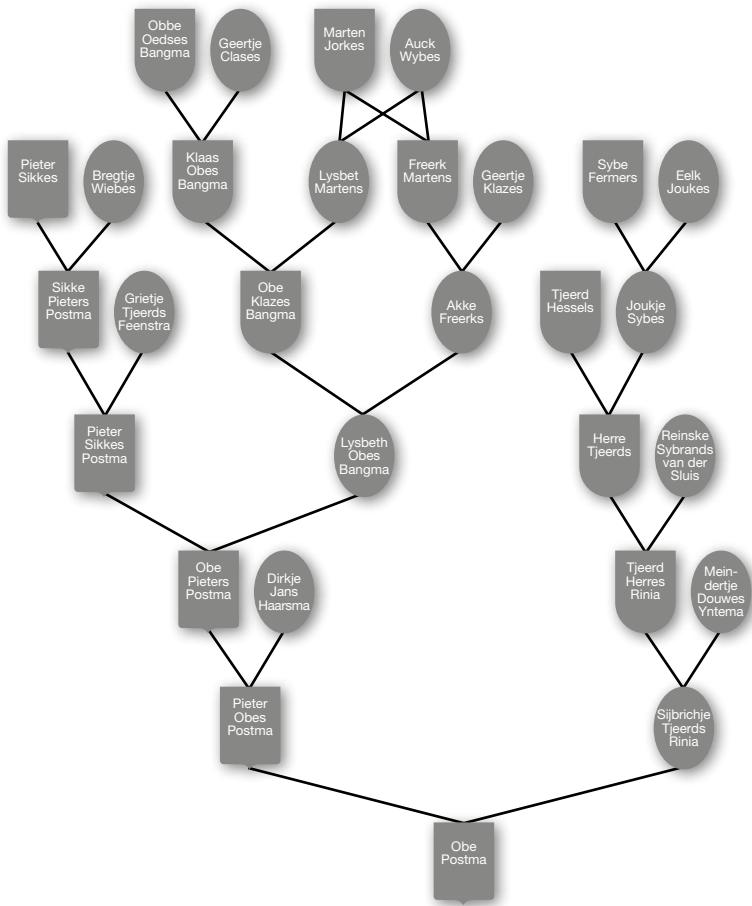
De namme 'De lytse pleats' De famylje Rinia hie troch de neilittenskip fan Tseard Hessels (de heit fan boppeneamde Herre Tseards) en syn vrou Joukje Sybes twa pleatsen yn Koarnwert yn besit. Dat binne de nûmers 8 en 9 yn it befolkingsregister. Op nûmer 8 buorken Hessel Tseards en Fermer Tseards. Herre Tseards urf nûmer 9 (goed 28 bunden grut) en kocht nûmer 6 (goed 23 bunden grut) derby. It liket wierskynlik, dat nûmer 6 sùnt dy tiid 'De lytse pleats' neamd is. Syn soan Tseard Herres (Obe syn pake fan memmekant) brûkte 9 en 6 letter in skoft beide. Yn it begin fan syn trouwen wenne er sels op 'De lytse pleats' en dêrnei waard dy ferhierd, oan Piter Sikkes Postma (Obe syn oerpake fan heitekant). Dy makke dêr earst syn âldste soan Sikke Piters boer op en yn

1857, neidat er yn 1841 de pleats foar in grut part yn eigendom kriegen hie, waard de âldste jonge fan syn ferstoarne twadde soan boer op 'De lytse pleats'. Dat wie Obe Postma syn heit. De bern fan Herre Tseards Rinia, Tseard Herres en syn trije sisters, hawwe yn 1827 by de dea fan har mem, Reinskje van der Sluis, de pleatsen mei de nûmers 9 en 6 urven. Doe't it besit skaat waard yn 1830 krike Tseard de 'grutte' pleats en de fammen de 'lytse' mei in bedrach oan jild. Yn 1841 ferkochten se it grutste part as 'Eene uitmuntende en zeer vruchtbare zate en landen, met derzelver goed gebouwde huizing, No. 6 staande en gelegen onder het behoor van het dorp Cornwerd, DE KLEINE PLAATS genaamd.' Piter Sikkes Postma (de oerpake fan Obe aan heitekant) fan wa't de soan doe

al brûker wie, kocht njonken hûs en hôf noch fiif fan de alve perselen en waard fan in sechsde perseel foar de helte eigner. Dêrûnder ek de finne, dêr't it Rinia-besit yn 'De lytse pleats' yn 1803 mei begûn wie.

Beslút

Oer eigners en brûkers fan 'De lytse pleats' is noch folle mear te skriuwen, mar dat lit de romte no net ta. As literatuerhistoarika haw ik dizze syktocht yn de argiven oant no ta as in ferrassend aventoer ûnderfûn. It foel foar my net ta om paadwiis te wurden yn amtlike administraasjes en famyljepapieren. Lokkigernôch krike ik help fan Philippus Breuker en Pieter Nieuwland en wiene op de stúdzjeseal fan Tresoar in soad minsken ree om te helpen. It gehiel Tresoar is mear as de som fan de dielen argyf, biblioteek en letterkundich museum. Dat kin ik no út eigen underfinning sizze.

Obe en Rixt by Tresoar: 'it aldergreatste ûnthâlden'?

Foar in Fryske skriuwer is de Gysbert Japicxprijs de heechste ûnderskieding dy't him takend wurde kin. Obe Postma wie de earste dy't dat barre mocht yn 1947, Rixt, Hendrika Akke van Dorssen, krike de priis yn 1953. Foar Postma wie dat lêste gjin ferrassing, sa skreau er de dichteresse yn syn lokwinsk. Fuort by it ferskinen fan har bondel *De gouden rider* yn 1952 hie er al wol witten, dat dy bekroand wurde soe. Postma en Rixt briefken net yntinsyf mei inoar, mar nei't er fan har bondel in eksimplaar mei opdracht kriegen hie, hie er syn 'achte freondinne' ek al in freonlik, ja, foar syn dwaan sels wol 'sjarmant' briefke stoerd. Ien passaaasje dêrût wol ik oanhelje. Fol wurdearing foar Rixt har bondele fersen skreau Postma yn 1952: 'Ik haw sa'n idé, dat wy, al kriget men by ús poëzy misken net by it earste gesicht in yndruk fan bisibbens, dochs wol yn it 'aldergreatste ûnthâlden' net fier fan inoar ôf ús plak krie sille. Wy meije dochs wol oannimme dat dêre hwat oarder en regel wêze sil.'

Dat 'aldergreatste ûnthâlden' liket in typske Postma-útdrukking, mar hy komt net foar yn syn *Samle fersen*. Likemin is dat yn Rixt har wurk it gefal en sels yn de taaldatabank fan de Fryske Akademy is er net registrearre. It FLMD stribbe der nei fan alle Gysbert Japicxprijswinners in skildere of tekene portret te krijen. By it 40-jierrick bestean yn 1999 koe dy eare-galerij oant dan ta folslein makke wurde en op Tresoar wurdت de tradysje fuortset. Fan de 'jongste' winner Josse de Haan moat noch in portret makke wurde. Fan de twa foarlêste winners, Willem Tjerkstra en Abe de Vries, binne al skildere portretten oanwêzich yn de Gysbert Japicxseal. It wie by de weryndieling fan de romte om it lêstmakke portet in plakje te jaan, dat de skilderijen fan Postma en fan Rixt njonken elkoar pleast waarden. Soe de Gysbert Japicxseal yn Tresoar dan dat 'aldergreatste ûnthâlden' represintearje? Alteast foar Fryske dichters?

Jiddisch Festival in Leeuwarden

Tresoar organiseert van 15 tot en met 20 april 2008 een Jiddisch Festival in Leeuwarden. Topmuzikanten en docenten uit de hele wereld zullen elkaar daar ontmoeten om de roots en de toekomst van de Jiddische cultuur en muziek te onderzoeken. Het festival, met als thema 'Friling, een nieuwe Jiddische lente', belicht diverse aspecten van de Jiddische cultuur en laat mensen kennismaken met de rijkdom van taal, muziek, film, literatuur en geschiedenis. De aanleiding voor het festival is de Fuks-collectie die in Tresoar bewaard wordt. Deze collectie van ruim drie duizend boeken is door dr. Leo Fuks in 1990 nagelaten aan de provincie Fryslân. Hij schonk de collectie aan de Friese bevolking uit dankbaarheid voor de hulp die de Friezen aan Joods Nederland boden tijdens de oorlog. De collectie bevat Hebreeuwse en Jiddische boeken en vertalingen daarvan. Om de collectie en het Jiddisch meer onder de aandacht van het grote publiek te brengen organiseert Tresoar het festival.

Programma

Op het programma staan concerten, muziekworkshops die worden gegeven door internationaal bekende en gerenommeerde docenten, een Jiddische taalworkshop voor beginners, lezingen, tentoonstellingen, een filmprogramma, een wandeltocht door de historische binnenstad en jamsessies in cafés. De intensieve workshops zijn bestemd voor beginnende en gevorderde zangers en instrumentalisten. Het biedt hen de kans om onder leiding van internationaal bekende docenten hun kennis en vaardigheden te verbeteren. De traditionele Jiddisch-joodse muziek, die wij tegenwoordig onder de noemer 'klezmer' kennen, ontwikkelt zich door improvisatie. Jamsessies verschaffen daarbij de perfecte context en atmosfeer om het repertoire te verbreden en nieuwe ideeën uit te wisselen. In het kader van het festival zal aan een aantal Friese dichters worden gevraagd enkele Jiddische gedichten te vertalen naar het Fries.

Rond het festival is een website gemaakt met meer informatie over de workshops, de docenten, het programma en de mogelijkheden voor inschrijven (www.jiddischfestivalleeuwarden.nl).

Oproep

Tijdens het festival zullen veel bezoekers uit Nederland en uit het buitenland in Leeuwarden verblijven. Sommigen nemen een hotelkamer, maar voor een aantal anderen wordt een gastgezin gezocht. Woont u in Leeuwarden en lijkt het u leuk om vijf dagen een gast te herbergen die een actieve deelnemer aan het festival is? U kunt zich aanmelden als gastgezin door te bellen met Tresoar (058-7890789), vraag dan naar Hilda Top. U kunt ook mailen naar info@tresoar.nl.

Undersiker oan it wurd: Gerard Mast

‘Einekoaien is in ferdwinend fenomeen’

Gerard Mast is sûnt septimber mei pinsjoen. Dat komt de eardere beliedsamtnner fan it ministearje fan LNV goed út. No hat er de hadden vrij om noch mear tiid te besteegjen oan syn hobby: einekoaien. Oer dizze dobben mei fangpipen en in koabosk is noch in soad ûndúdlik. Gerard Mast sneupt alle wiken yn de âlde argiven fan Tresoar op syk nei antwurden.

| Marijke de Boer

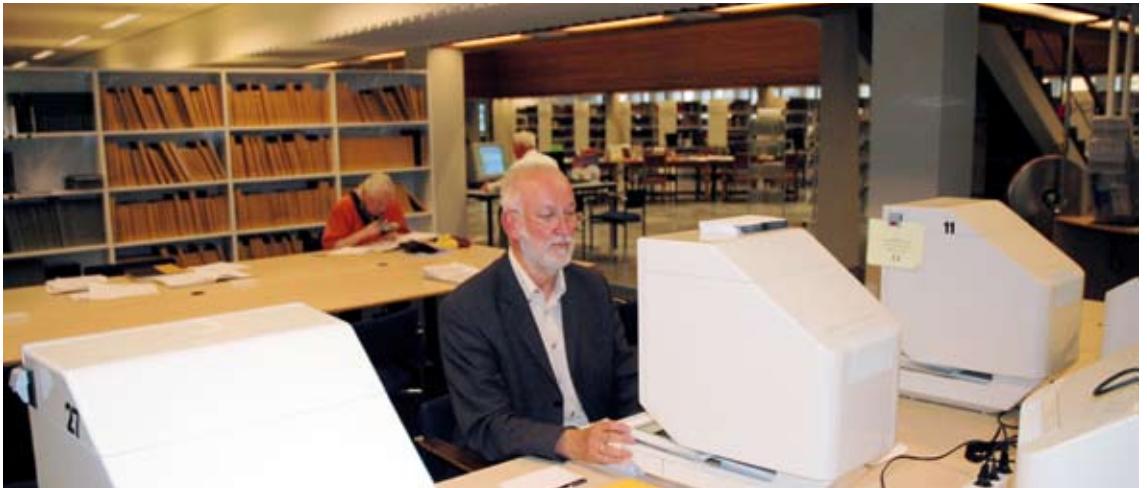
‘It is faak sykjen om spjeldeprikjes. Soms sitst in hiele moarn te koekeloeren op ien ferkeaping. It falt net altyd ta om in âld dokumint te ûntsiferjen,’ fertelt Gerard Mast (1944). ‘Dit is wurk om triehûndert jier by te wurden.’ De natuerman kaam yn 1970 foar it earst yn de kunde mei de einekoai. ‘Dat wie by myn earste baan by Steatsboskbehear. Ik krige it behear foar de bosken op It Amelân en de einekoai by Ternaard. Ien fan myn taken wie om my dwaande te hâlden mei de realisaasje fan it lânskippsplan en dêrom wenne ik ruilverkavelingsbyienkomsten by. Yn dat plan stie dat de einekoai beskerme wurde moast en net oantaast wurde mocht. Doe die bliken dat it hielendal net dûdlik wie hoe’t it mei de rjochten fan in einekoai siet. Dat wie foar my de reden om ris yn de skiednis fan dit kultuer-histoaryske erfgoed te dûken.

Soms wie it saneamde afpalingsrecht by de notaris fêstlein, mar faak genôch wie der neat fan werom te finen. Yn 1717 hat it bestjoer fan Fryslân bepaald dat der in oktroai oanfrege wurde moast as men in einekoai oanlizze woe, mar dat jout gjin ynformaasje oer koaien fan foardy tiid. Hoe fine jo soks werom as der gjin skriftlike boарnen fan binne? Koartsein it fenomeen einekoai rôp by my in soad fragen op.’ Yn de argiven fan Tresoar besiket Mast ynformaasje te finen oer hoefolle einekoaien, wêr’t en wannear’t se der wienen, hoelang’t se yn gebrûk west ha, wa’t de eigner of brûker fan de koai wie, wat de fangstgegevens wienen en wêr’t de fongen bisten hinne gienen. It falt lykwols net altyd ta om sokke gegevens boppe wetter te krijen. ‘Der wie gjin needsaak om it op te skriuwen. Ek yn de âlde belestingboeken fan foar 1805 steane de koaien wolris neamd.

Soms is by in ferkeaping opskreaun dat der in koai wie, mar dan stiet der eins noait by watfoar koai en hoe grut.’

Ternaard

Oer de einekoai fan Ternaard hat Mast safolle ynformaasje witte te finen dat er der in boek fan goed twahûndert siden oer skreaun hat. De koai is yn 1756 oanlein en yn 1957 hat Steatsboskbehear de koai yn besit krigen. Mei troch krewearjen fan Mast is de koai sûnt in pear jier wer yn gebrûk. ‘Der wie noch in dobbe en de kontoeren fan de fangpipen wienen noch te sjen, mar de fangynstallaasje wie der net mear. Dy is der wer kaam en mei lokeinen is it slagge om de koai wer yn bedriuw te krijen.’ De einen dy’t hjoeddedei fongen wurde, binne foar ûndersyk, mar ek noch hieltyd, lykas eartiids, foar de konsumpsje. ‘It is in ‘geoorloofd jachtmiddel’ neffens

de wetjouwing. En it smakket bêst hear. It foardiel fan sokke einen is dat der gjin hagel yn sit. Ik fyn it in stik lekkerder as hin. Dêr sit tsjintwurdich amper mear smaak oan.'

Offalrace

It tal einekoaien yn Nederlân nimt hurd ôf. Wienen der om 1700 hinne yn Fryslân noch sa'n 150, no binne dat der noch 27 en yn hiel Nederlân 116. 'It tryste is dat it in ôffalrace is. Der ferdwine allinne mar einekoaien. It kostet in protte jild en it smyt te min op, dat it kin net mear út. It is by de wet ferbean om nije koaien aan te lizzen. Wol sjogge jo dat guon âlde koaien wer opboud wurde, mar súnder rjochten

meie se net mear brûkt wurde. Dy wurde dan brûkt foar ekskurzjes.' Guon koaien binne noch yn bedriuw lykas dy op Skiermûntseach. Dy koai falt ûnder it Nationaal Park. Mast soe sels gjin koaiker wurde wolle. 'Nee, ik sjoch mysels net as de rôder fan de einekoai. Lit my mar moai yn de argiven omsneupe. Dat puzelen foldocht my bêst. Ik besykje de kolleksje sa folslein mooglik te meitsjen, mar ik sil it net folslein klear krije. Der is gewoan tefolle materiaal om te besjen, dat kin ik noait allinne. Dêrom is it sa moai dat kollega-sneupers meihelpe. Sa fertelde Jan Post dy't ik fan de stûdzjesdeal ken, my lêsten dat er wat tsjinkaam wie oer in koaien yn

Opsterlân om 1650 hinne. Dy koaien wienen my hielendal net bekend.' Ek yn it hjoeddeistige lânskip docht Mast noch wolris ferrassende úntdekkingen. 'Yn in akte út 1694 kaam ik de term 'vervallen kooi' tsjin. Doe ha ik socht op de nammen fan de oanlizzers en bin nei it gebiet by Feanwâlden tagien om te sjen oft ik noch spoaren fine koe. Ik ken it Fryske lânskip hiel goed en seach dêr ien âlde bjirkebeam stean. Dêrneist wie in nije pleats boud. Ik frege oft de boer wat wist oer it lân neist de pleats en doe sei er fuortendalik dat dat de koai wie. Moai, no? Dat minsken noch prate oer de koai dy't der oait trijhûndert jier lyn west hat.'

Ein dit jier ferskynt in publikaasje fan Mast oer de einekoaien op de Hallumer Mieden, der't noch twa fan de acht koaien oer binne. Foar safier't no bekend is, is dit de âldste stiftingsdatum fan in hjoeddeistige koai yn Fryslân. Dy is yn 1601 oanlein. Oer Hallum wie noch aardich wat fan te finen om't de koai fan in aadlike famylje wie en der bliuwt meastentiids wat mear fan bewarre.

Fan Gaasterlân nei Indiana

Yn 'e njoggentjinde ieu sochten minniste Gaasterlanners harren heil yn Noard-Amearika. Troch de tiidsomstannichheden koene se it thús net langer bankje. Fan dy lânferhuzers hat Tresoar nijs gjirrige brieven yn 'e kolleksje sa as fan de herfoarme húshâlding fan Klaas Johannes Swart, boer te Harich en syn wiif Rinskje Jans Klijnstra mei harren bern Antje, Piebe, Jelle en Gerrit.

| Thys van der Veen

Sa om 1840 hinne wie it foar de minnisten yn Nederlân net langer mooglik har te ûntlûken oan 'e vrijheid fan wapentsjinst, de oerheid ferge de passifistyske mennisten op in prinsipiële kar. Wat lei mear foar de hân as mannich oaren nei Amearika te gean, dêr't it kongres benammen de minnisten vrijheid fan wapentsjinst garandearre hie. Klaas Johannes Swart en syn húshâlding moasten har besibbe field ha aan de Balkster minnisten.

De reis fan de famylje Swart
De húshâlding fan Klaas Johannes Swart makke diel út fan de ploech minnisten dy't oer Amsterdam en Liverpool ôfreizge nei Amearika. Indiana, ien fan de eastlike Amerikaanske steaten wie it doel fan de reis. Dêr yn it boskeftige Goshen joegen se har del by sa'n tweintich minnisten dy't in jier earder fuorttein wiene. Tusken de oan alde gebrûken festhâldende

Amish, Tunkers en oare doperske streamingen fielden se har it bêste thús. Yn sân ôfskreaune brieven fan de bruorren Swart wurdt ferslach dien fan de reis nei Liverpool en it ferbliuw dêr oant it fertrek mei de boat nei Amearika. It achtste brief, skreaun yn in grutter hânskrift, is net kompleet en ôfkomstich út it doarp New Paris yn Elkhart County yn Goshen, datearre 10 novimber 1859. Op 13 maaie 1854 skriuwt Piebe Klaazes Swart yn syn twadde brief '...ten 5 uur den 3 Meij verlooren wij de Nederlandsche kusten uit ons oog. Niemand van ons gezelschap wenschte naar Nederland terug te keeren.' Dêr is alle reden ta, want de reis ferrint ûnder noflike omstannichheden. Elkenien is sûn en foar it jûnsmiel is der farske fisk, kocht fan Ingelske fiskers foar jenever en sigaren. It earste brief fan de tredde maaie út Amsterdam wei liet in hiel oar lûd hearre. Op 'e reis oer de Iselmar nei Amsterdam wie in part fan it selskip al seesik

wurden. De steamrêdboat Arectie dêr't de húshâlding Swart oan board gien wie foar de reis nei New York, leit rillegau wer yn 'e thûshaven Liverpool foar reparasje yn it dok nei't it skip op in bline klip yn 'e Ierske See rûn wie. Liverpool hie grutte yndruk op de húshâlding makke, wy lêze fan 'e tûzenen lânferhuzers, fan de skippen nei Amearika, de mijitten fan boaten, it stedfolk en de hynders. De ôfmittings fan de 'vleeschhall' wurde ferlike mei Sleat en rûsd op sa'n twatredde part fan dy stêd. Dochs begjint de smoargens en de drokte har njonkenlytsen op 'e senuwen te wurkjen, de stêd tilt op fan 'e lânferhuzers en in inkeldenien sjocht de boaiem fan syn ponge.

**Friezen op besite:
Jan de Jong**
Guon nammen neamde yn 'e brieven binne yn 'e emigranteliteratuer werom te finen. Sa beskriuwt Jan (John) de Jong fan Sleat yn *Eenige jaren*

Gij niet nu oock een briefnaar ons van Amerika.
Stuur dan ons dat op schrift of adres van Piebe
Klazes J. Symons Inns. Goshen Elkhart County
States of Indiana
United States of
North America
West. van ons allen Gegroet.
Piebe Klazes. Swart.

Yn dizze brief freget de skriuwer Piebe Swart om ek ris werom te skriuwen. It adres fan de famylje yn Goshen is goed te lêzen.

in Amerika van Gaasterland naar Indiana en California (1888) syn reis by Fryske lânferhuzers lâns. It binne John's brieven dy't yn 'e rin fan 'e tachtiger jierren fan 'e njoggentjinde ieu yn Hepkema's krante ferskynd binne. De Jong komt yn 1882 yn Goshen aan dêr't er ynearsten by Piebe Klazes Swart, syn Amerikaanske vrou Sarah Olfert en de dochter Setty útfanhûzet. De soan Jelle is dan al it hûs út en boer en skoalmaster. Oare leden fan de famylje Swart krije ek besite fan De Jong. Jelle Swart is yn 1882 grutboer en sweager fan Klaas Ruerds Visser, ien fan 'e minnisten dy't yn 1853 it paad sljochte hie. Klaas Swart is yn 1882 dan al wei en syn widdo Rinske Klijnstra wennet yn by har dochter Antsje (Enny) en de skoansoan Clarkson Cart. Yn it brief fan novimber 1859 is der sprake fan in soan: 'Onze kleine Christopher kan bijna alleen loopen, hij is nog geen elf maanden oud, den 8 Dec word hij 1 jaar.' Dy Christopher

moat wol in soan wêze fan Antsje, op ien fan 'e tsjerkhôven fan Elkhart County fine wy by de family Cart, behalven Clarkson en Christopher ek de namme Anna (Antje) werom. De tredde soan Gerrit is ek mei in Amerikaanske trouw en buorket oan deselde streek as de oaren.

Friezen op besite: Sjouke de Zee

Yn 1929 komt it boek *Myn twadde Amerika-reis* fan Sjouke de Zee út, dêr't er earst ferslach fan dien hat yn *Het Nieuwsblad fan Friesland* (De Hepkema). De Zee syn ferbliuw yn Elkhart County is koarter en flechtiger as dat fan De Jong. Sjouke de Zee basearret him foar in diel op de gevens fan De Jong en jout wer gâns in rige nammen. Op it 'Whithead Cemetery' besocht er de grêven fan de Balksters fan de earste oere. Hiel wat nammen yn de acht brieven neamd, komt er hjir tsjin, mar net alle. Sa fynt er net it grêf fan Piebe, Jelle en Gerrit Swart werom. Yn 'e list fan

'Cemeteries of Elkhart County' (1991) komme wy behalven Piebe Swart wol de nammen fan de âlders en fan Gerrit tsjin. Der is fierder sprake fan in Jelle, mar dat kin de soan fan Piebe Swart wêze. Wat De Zee tige yn 'e wei wie en De Jong him ek oan steurde wie it feringelskjen fan de Fryske nammen, mooglik dat de namme 'Piebe' dêrom net werom te finen is.

Fersile (ôfskreaune) brieven Troch it folk waarden de brieven fan 'e lânferhuzers mei ûngeduld temjitte sjoen. It wie faak de iennichste bân dy't oerbleauw wie mei it heitelân. De brieven giene fan hân ta hân, waarden stikken lêzen, mar ek oerskreaun om't faak nammen en omstannichheden fan oaren as it eigen folk fermeld waard. Faaks binne der lêzers dy't noch weet hawwe fan dy ûntbrekkende oerskreaune brieven. Fansels soe Tresoar dêr graach fan op 'e hichte brocht wurde.

De diaken collecteert

Diaconierekeningboeken: een unieke bron voor begrafenisgegevens

| Leo Jagersma

Voor de invoering van de burgerlijke stand (in 1811) werden gegevens over geboorte, trouwen en overlijden bijgehouden in boeken en lidmatenregisters van de kerkelijke gemeenten. Helaas ontbreken in Fryslân dikwijls begraafboeken. Om in deze lacune te voorzien is de Stichting Vrienden van de Archieven in Friesland (FAF) het project diaconierekeningen gestart. Het diaconie-archief lijkt misschien geen logische plek om sterfgegevens te vinden, maar archiefonderzoek levert soms verrassende resultaten op.

De diaconie richtte zich vooral op de armenzorg. Mensen die door ziekte, ouderdom of invaliditeit niet meer konden werken, kwamen voor bedeling in aanmerking. Ook wezen, weduwen of seizoensarbeiders kregen steun van de diaconie. Een eerste, beperkte, bron voor overlijdensdata vormt de wekelijkse of tweewekelijkse uitdelingen aan de armen. Bij deze uitdelingen of bedelingen wordt af en toe aangegeven dat de betreffende persoon is overleden: 'Cornelis Cornelis van den 26 maart tot den 10 (september)ber 1780 in 13 uitdeelingen ad 14 st(uive)rs gegeven tot deselvs ov(er)lijden'. Omdat een groot deel van de bedeling uit goederen in natura bestond, is hieruit veel informatie

over het dagelijks leven af te leiden. De hele middenstand leverde namelijk spullen of verrichte werkzaamheden voor de diaconie. Naast de bedeling vergoedde de diaconie ook bijzondere kosten, zoals een begrafenis. De uitgaven daarvoor liepen snel op tot 20 à 30 gulden en waren voor de minder gefortuneerde niet te betalen. Na het overlijden voldeed de diaconie de kosten voor het afleggen en het waken, waarbij altijd jenever aan de buren vergoed werd. Daarnaast werd betaald voor het aanzeggen, het grafmaken, de doodskist of doodvat, het beluiken, en het leedmaal. Deze begrafenismaaltijd bestond uit brood, boter, kaas en suiker, maar ook veel bier, brandewijn en jenever. Dat het met de hoeveelheid drank niet altijd goed ging, blijkt wel uit het resolutieboek van Leeuwarderadeel van 23 februari 1667: 'nopens de buireplicht in Leewarderadeel dat zy gehouden zullen wezen nuchteren en bequaem de doodtkisten tot des verstervens huizen te brengen die daer in leggen... oock niet meerders op het beluiken der doode mogen verteeren ... tot de sterfhuis lasten alssulcken sommen als by vrunden van d' overledene sal wesen afgesprocken'. In verloop van tijd limiteerde de diaconie de hoeveelheid te vergoeden drank. In de loop van de achttiende eeuw werd steeds vaker koffie en thee geschenken in plaats van bier.

Boelgoed

Bij de bedeling was het gebruikelijk dat de arme het van de diaconie ontvangen geld weer trachtte terug te betalen. Een consequentie was dat als een gealimenteerde overleed, de nagelaten goederen aan de diaconie vervielen. De diaconie werd eerst uit de boedel vergoed, wat overbleef was voor de erfgenamen. Meestal bleef er echter een schuld over. In de diaconierekeningen worden de boelgoederen vermeld waar de spullen van de overledenen verkocht werden: 'ontvangen wegens opbreng van bij boelgoed verkogte goederen ten sterfhuize van wijlen Janke Aukes, wed(uwe) van wijlen Meindert Tijses'. In een aantal plaatsen werd het boelgoed van armen met een gering vermogen veelal op dezelfde dag als de begrafenis gehouden. Juist op de uitvaart waren familie, vrienden en buren aanwezig. De diaconie ontving niet alleen de bezittingen van de armen. Ook als een persoon welgesteld was, werd af en toe met de diaconie een soort lijfrente-afspraak of akkoord gemaakt. De diaconie verzorgde levenslang onderhoud, en na zijn dood vervielen zijn bezittingen in het geheel of deels aan de diaconie. Daarnaast ontving de diaconie legaten en erfenissen. Ook dit is een goede sterfbron, erfenissen werden namelijk binnen een paar maanden na het overlijden afgehandeld.

1780

Den 6 Nov Van Wommel Ruiters en
vangen van Horama van 16 Gul meer
van de Lange Typer genaant. Alles
hebben 1780 ontdekt.

16 - - - -

De Ban volgen dese ontvangen Van Cope
Sintel Camp van de Diaconie van de
Gordijk 5 Gul

5 - - - -

Tog uit de Beekken tot Beetsterz
En het begraven van Gorben.
Afgerek ontvangen 2 gul 3 stu. 10 cent 2 - - 3 - 50

En want Gebruik van de
laakken ontvangen 55 Stuwd.

55 - - - -

Den 8 Octo uit de Dichtkant
Beetsterz by het begraven van

Diaconierekening van Beetsterzwaag over de ontvangsten van november 1780.

Het zwart laken

In de loop van de tijd kregen de meeste diaconieën steeds meer moeite om de armen financieel te kunnen onderhouden. Men bedacht daarom andere manieren om aan geld te komen. De diaconieën waren sterk afhankelijk van vrijwillige giften en men probeerde bij alle mogelijke gelegenheden geld te vergaren. Collectes in de gewone kerkdiensten, maar ook bij dopen, trouwen en begrafenissen. De registratie van deze posten is meestal anoniem. In de acht-tiende eeuw plaatsten steeds meer dorpen een schaal, 'het bekken', op het kerkhof om bij begrafenissen geld in te zamelen. Bij deze collectes werd in de registratie doorgaans wel de naam van de overledene vermeld. De hoogte geeft enigszins de status van de overledene aan, van enkele stuivers bij kinderen tot een tiental

guldens bij de uitvaart van een notabele. Een andere vorm van inkomsten voor de diaconie werd het 'zwart laken'. Dit laken was het kleed waarbij de begrafenissen de kist mee werd gedrapeerd. De diaconie schafte een gemeenschappelijk lijklaken aan en stelde het bij uitvaarten ter beschikking. De nabestaanden betaalden hiervoor een huur of gaven als dank een gift.

Inkijk

De weerslag van de verleende armenzorg en inkomsten vinden we in de diaconierekeningen. De rekeningen werden bijgehouden door een administrerende diaken. Deze moet kunnen schrijven, maar de sterk wisselende kwaliteit, spelling, taalgebruik en schrift verraden de vaak ongeoefende hand van de diaken. De spelling is fonetisch, en de toonzetting informeel. Ook de typering van mensen

is alledaags zoals 'grote Hylke' of 'Fimme de Lange'. 'Tijttjemoeij' blijkt op de uitdelingslijst Tijtje Cornelis te heten. De verscheidenheid van de diaconierekeningen maakt het tot een mooie zoektocht waarbij ongemerkt veel van het dagelijkse leven in de Friese dorpen passeert. Door de grote variatie in gegevens en registratie zijn de bronnen interessant. Er wordt niet alleen een datum bekend, maar vaak wordt een inkijk in het milieu en de welstand van de overledene gegeven.

Kijk op de website van Tresoar bij Voorouders à Zoeken voor 1811, optie begraven. Inmiddels staan er circa 10.000 registraties uit de diaconierekeningen, de komende jaren zullen de gegevens aangevuld en verbeterd worden.

Histoarysk Sintrum Ljouwert

It sil de measte minsken net úntgien wêze: Tresoar hat nije buorju. Op âld plak fan Omrop Fryslân en it Bestjoerssintrum Ljouwert, tusken de Prinsetún en it Aldehoustersjerkhôf is súnt koart it Histoarysk Sintrum Ljouwert (HSL) fêstige. Foar it âlde stedsargyf fan Ljouwert in boppeslach en foar meiwerkers en besikers in daalders plakje. Lykas Tresoar hat it HSL him de ôfrûne jierren hieltyd fierder úntwikkele nei in brede erfgoedynstelling, dy't net allinnich argiven beheart, mar ek mei edukative en oare aktiviteiten in wichtige rol spilet yn it kulturele libben fan de Fryske haadstêd. Direkteur Jan Folkerts oer syn HSL.

|Jan Folkerts

Mei de nagelijne faciliteiten kin dy rol fansels noch better wiermakke wurde, want benammen op it mêd fan de publyksromten en de depots giet it nije HSL der geweldich op foarút. De âlde Stadstussenschool is fan binnen follein ferboud en ferdield yn fjouwer parten: in grut ynformaasjesintrum oan de Prinsetúnkant mei in prachtich útsjoch op it wetter, in auditorium (de Eekhoffseal), dêr't sawat 120 minsken yn kinne, in gaadlike edukative romte yn de foarm fan in âld klasloakaal (de Prinsetúnseal), en in stikmannich eksposysjeromten dy't mei in aparte klimaatbehearskingsystallaasje ek oan museale easken foldogge. Foar mear rekreatyf gebrûk is oan de foarside in nije serre boud, dy't tagelyk ek tagong jout ta de oare publyksromten. Yn de nije depots, dy't allegear únder de grûn oanlein binne, kin acht kilometer argyf pleast wurde. Oan de kant fan Tresoar is in kantoarfleugel boud op peallen. Derûnder is beheinde parkearromte. Yn de twa ferdjippings fan de kantoarfleugel is romte foar de tweintich feste meiwerkers fan it HSL, de vrijwilligers en

de stazjères en oaren yn tydlike tsjinst. Op it foarterrein rint in nij paad skean oer de ûndergrûnse depots nei de Prinsetún: sadat de Ljouwerters dy't op en del kuierje tusken plein en park, letterlik oer de skiednis fan har stêd hinne rinne. It HSL is ek wiis mei dit plak fanwege de neistlizzende oare kulturele ynstellings, lykas Tresoar, Afûk en Fryske Akademy. Mar der wiene noch mear 'geografyske' foardielen: súnt beginj 2007 beheart it HSL ek de gemeentlike keunstsamling, it Pier Pander Museum en de Pier Pander Timpel, dêr't it HSL no noch tichterby fêstige is as yn de Grutte Tsjerkestrjitte. Yn tsjinsteller ta de oare ynstituten yn de omjouwing is it HSL gjin subsidiearre ynsteller, mar makket it ûnderdiel út fan de gemeente Ljouwert. It heart by de sektor ynformaasjebehear, dêr't ek it team Dokumintêre Ynformaasje (yn it Stedskantoar) únder falt. De direkteur fan it HSL is tagelyk ek de manager fan dy gemeentlike sektor. Fansels is de koarte ôfstân tusken Stedskantoar en HSL ek om dy reden fan belang.

Gearwurking

It HSL wol neffens syn takomstfizy nije doelgroepen berikke, benammen de minsken mei in wat legere kulturele belangstelling, skoalberen en toeristen. Dy nije doelgroepen moatte foaral lutsen wurde mei in nij soart aktiviteiten. Mei om dy reden is by de offisjele iepening ein novimber ek in nije fêste presintaasje oer de skiednis fan Ljouwert iepene: *it Ferhaal fan Ljouwert*. En by dy nije doelstellings hearre ek in nije iepeningstiden. Fan 1 desimber ôf is it Histoarysk Sintrum Ljouwert net allinnich tiisdeis oant en mei freeds fan 10.00 oant 17.00 oere iepen, mar ek op sneons en sneins fan 13.00 oant 17.00 oere. Guon minsken ha har wolris ôffrege wannear't der in loftbrêge tusken Tresoar en HSL komt. Want wêrom soene Tresoar en HSL, dochs besibbe ynstellings, ek net boukundich de lapen gearsmité? It antwurd op dy fraach leit by de gemeentepolityk.

Yn 2004 hat de gemeenterie in moasje oannaam dat der gjin sletten kantoareblok aan de noardkant fan it Aldehoustersjerkhôf úntstean mocht. Dêrom bliuwt der in smelle iepen romte tusken beide gebouwen bestean. Fansels stiet soks alderhanne foarmen fan gearwurking net yn it paad. It HSL sjocht út nei dy gearwurking en hopet dat it mei Tresoar de nije kearn foarmje kin fan de kulturele ynfrastruktuer yn dit part fan Ljouwert. De nijs gjirrige situaasje docht him ommers foar dat súnder dat soks op gemeentlike of provinsiale tekentafels betocht is yn de noardwesthoeke fan de binnenstêd in wier 'Erfgoedkwartier' úntstien is, mei njonken Tresoar en HSL, de Aldehou, it Pier Pander Museum, it Princessehof, de Fryske Akademy en in prachtich plein dat wachtet op mear kulturele aktiviteiten. Kom foaralsels ris sjen yn it nijje HSL: wês wolkom!

Opschriften

Het was maar goed dat veel zeventiende-eeuwse inwoners en bezoekers van Leeuwarden konden lezen. Het wemelde in de stad namelijk van opschriften: zoals reclameboodschappen van ambachtslieden en kooplui op de luifel van hun huis. Maar ook onderschriften op uithangborden en gevelstenen, teksten op stichtings- en memoriestenen, om nog maar te zwijgen van graffiti op secreten. Op allerlei plaatsen viel wat te lezen, vaak wat te leren en soms wat te lachen. Het meeste van die gebruikspoëzie is voorgoed verdwenen, maar sommige opschriften zijn bewaard gebleven. Tijdgenoten vonden dat die teksten een belang hadden dat verder reikte dan hun directe gebruikswaarde. Ze noteerden ze, bewaarden ze en gaven ze in een enkel geval in boekvorm uit. Een anonieme - mogelijk Leeuwarder - collectioneur legde zijn verzameling opschriften vast in een handschrift dat tot de schatten van Tresoar behoort. De deskundige op het gebied van Leeuwarder huisnamen, Henk Oly, heeft uit dat handschrift de teksten met betrekking tot Leeuwarden geselecteerd en getranscribeerd en waar mogelijk van een toelichting voorzien. Deze teksten zijn als boekje uitgegeven ter gelegenheid van de opening van het Historisch Centrum Leeuwarden.

Meiwurker oan it wurd: Johan Steendam

‘Frijwilligers binne fan ûnskatbere wearde’

Doe’t er fiif jier wie, woe er treinkondukteur wurde. Doe’t er lêze koe, waarden skiednisboeken syn wille en tier. As ôfstudearre histoarikus kaam er seis jier lyn by Tresoar oan it wurd. Earst as vrijwilliger en no is er koördinator fan in grut tal vrijwilligers dy’t in soad werk foar de webside fan Tresoar dogge.

| Marijke de Boer

‘Offisjeel hyt myn funksje ‘coördinator nadere ontsluiting’, mar ik fiel my bytiden ek wolris in maatskiplik wurker,’ fertelt Johan Steendam (1973). ‘Ik ha yn myn wruk in soad mei minsken te krijen want ik bin it oansprekpunt foar de vrijwilligers dy’t meihelpe de argiven te ûntsluten, dat wol sizze tagonklik meitsje. In soad skatten lizze yn de depots fan Tresoar en troch dy te digitalisearjen en op ynternet te setten, kinne besikers dat prachtige materiaal op de kompjûter rieplachtsje. Dat ûntsluten wurdت foar in grut part troch vrijwilligers dien en ik moat se oanstjoere.’ It moaie oan syn wruk fyt Johan Steendam dat it sa alsidich en ôfwijseljend is. Neist it meitinken oer it belied, it dwaan fan akwisyssje en it meitsjen fan publisiteit is it

benammen it minsklike aspekt dat him sa oansprekt. ‘Gjin minske is gelyk fansels en dat fyn ik fassinearjend. De iene moatte jo sa benaderje en de oare freget wer om in hiel oare oanpak. Guon komme by my foar in gesellich praatsje, mar oaren moatte echt har ferhaal kwyt as der sykte yn de famylje is bygelyks. Dy wol ik dan persoanlike oandacht jaan.’

Frijwilliger

Tresoar hat mei elkoar tachtich vrijwilligers en de helte dêrfan is by oansletten by de FAF, de Stichting Freonen fan de Argiven yn Fryslân. De stichting is al sân jier dwaande it notarieel argyf te ûntsluten. Nei alle gedachten is dat wruk yn 2014 dien. De boargerlike stân wurdت troch vrijwilligers fan Tresoar ynfiert.

Dêr is yn 1994 mei begûn, op it doe noch Ryksargyf. In oar projekt is bygelyks it ynfieren fan Fryske kentekens fan auto’s en motoaren. Wer oaren helpe mei it ferwurkjen fan it fotomateriaal. Dat wurdت nûmre, scand en beskreau. ‘Us âldste vrijwilliger is FAF-meiwurker Simon Schaafsma. Hy is 88 jier en komt hjir al jierren. De measte vrijwilligers binne sa tusken de fyftich en santich jier. Se ha it oan tiid om’t se ophâlden binne mei wrukjen, mar se wolle wol graach wat dwaan. It is in bûnt selskip, mar der is ien oerienkomst. It binne allegear doggers, se wolle graach de hannen út de mouwe stekke. It is ek in hechte groep. It ferrin is lyts, minsken komme hjir jierren achter elkoar. It sosjale aspekt fan it wruk spilet foar de measte

frijwilligers in belangrike rol. Eefkes in praatsje meitsje of in bakje kofje mei elkoar drinke.' Sa't de namme al seit, krije de vrijwilligers net betelle, mar Tresoar kin net súnder har en beleannet se dan ek graach. Se krije reiskostefergoeding en geane mei de meiwurkers mei op personielsreiske en wurde foar de aktiviteiten útnoege. 'De vrijwilligers foarmje in wêzentlik ûnderdiel fan it ynstitút. Tresoar is net allinne it gebou of de skatten dy't bewarre wurde, mar benammen de minsken dy't der wurkje meitsje dat it sa'n unike ynstelling is.' Aparte of bysûndere fynsten dogge de vrijwilligers eins net. 'Nee, se fiere yn en meastentiids seit it materiaal wat se únder eagen krije har net safolle. It kin wolris foarkomme dat je de eigen achternamme tsjinkomme yn

in akte. Dat is aardich fansels, mar de measte vrijwilligers hâldt har net dwaande mei ûndersyk. Dat is wer in oar slach minskien.' As de histoarikus it sels oan tiid hawwe soe, soe er yn de skiednis dûke fan de Fryske militieren. Mannen as Auke Stellingwerf en Tsjerk Hiddes fynt er nijsgjirrich. Dat ûndersyk sil noch wol jierren op him wachtsje litte. Foarearst hat er it te drok mei syn wurk, syn fuotbal klub Cambuur en syn bybaan op sneons as postrinder.

YouTube

Johan Steendam neamt himsels in trochpakker. Neist it begelieden fan de vrijwilligers hâldt er him de lêste tiid ek dwaande mei de njiste úntjouwingen op it digitale mèd en de mooglikheden dêrfan foar

Tresoar. Der steane in pear filmkes op de ynternetside fan YouTube en tal fan foto's op de digitale fotowebseite fan Flickr. Boppedat is Tresoar oanmeld op it wrâldwide freonenennetwurk fan Hyves. 'It falt eins bûten myn funksje, mar ik ha der aardichheid oan om sokke saken út te sykjen. Mooglik stiet de digitale wrâld wat tichterby my om't ik ien fan de jongste meiwurkers bin. Tresoar moat mei de tiid meigean en dus moatst op sokke úntjouwingen ynsprylje. Dat libbet by de jeugd en sa kinst miskien nije doelgroepen berikke en entûsjast meitsje foar wat Tresoar te bieden hat. It is skande dat al dat moaie materiaal achter sletten doarren bliuwt en mei ynternet kinst gewoan folle mear sjen litte. Dêr moatst gebrûk fan meitsje.'

Lezingencyclus over Etniciteit

Jacob van Sluis

In de afgelopen decennia voltrok zich de Europese eenwording. Nederland leek hard op weg een onderdeel te worden van een Europese superstaat met hetzelfde geld, één vlag en wellicht zelfs een eigen volkslied. De uitslag van het referendum over de Europese grondwet maakte duidelijk dat deze ontwikkeling niet voor iedereen vanzelfsprekend was. Er waren twijfels over de identiteit van dit Europa: was het democratisch gehalte wel gewaarborgd, was er voldoende ruimte voor de nationale culturen en wat zou er overblijven van de identiteit van minderheden?

Tegelijkertijd zagen we hoe achter de eenheid van Joegoslavië de verdeeldheid langs etnische lijnen nog springlevend bleek en zelfs tot een langdurige en bloedige oorlog kon leiden. We weten dat de vorming van de meeste nationale staten gepaard is gegaan met spanningen tussen nationalisme en etniciteit die vaak werden opgelost met bloedige conflicten. De werkgroep Studium Generale Friesland organiseert in februari een serie lezingen over dit spanningsveld tussen rechtsstaat, natiestaat en etniciteit in Europa.

De inleiders zijn:

6 februari: dr. Pieter van der Plank

Hij zal het ontstaan van de nieuwe staten belichten die na de Eerste Wereldoorlog ontstonden. Deze staten hadden een heterogene bevolking en werden pas nationale staten na gewelddadige etnische zuivering.

13 februari: dr. Baukje Prins

Zij zal het niet over de 'oude' etniciteit hebben, maar over de nieuwe. Is de vorming van grote allochtone gemeenschappen een bedreiging of juist een verrijking voor de vorming van Europa?

20 februari: prof. dr. Abram de Swaan

De bijdrage van De Swaan zal gaan over de positie van nationaliteiten en etniciteit in de Europese Unie. Hij is een van de leden van de 'High Level Group on Multilingualism', een adviescommissie van elf experts die de Europese Commissie dit jaar heeft geadviseerd over het te voeren taalbeleid.

Het programma is nog voorlopig, zie verdere inlichtingen op de website van Tresoar. De kaartverkoop zal in 2008 starten bij Boekhandel De Tille in Leeuwarden.

Wat: Studium Generale 'Etniciteit en Nationalisme in Europees perspectief'

Waar: Tresoar

Wanneer: woensdag 6, 13 en 20 februari 2008 om 20.00 uur

Romte yn de Skriuwarsarke

Takom jier sil de arke dy't earder taheard hat aan de femeamde Fryske skriuwer Rink van der Velde (1932-2001) wer trije kear in perioade fan maksimaal seis wiken beskikber wêze foar in Fryske skriuwer of dichter dy't yn alle rêtst warkje wol. De arke leit yn in petgat aan de Drachtster Heawei tusken De Wylgen en De Feanhooop. De perioaden dêr't it om giet binne:

- *moandei 21 april oant en mei freed 30 maaie 2008*
- *moandei 9 juny oant en mei freed 18 july 2008*
- *moandei 28 july oant en mei freed 5 september 2008*

Nij is dat as minsken har ynskriuwe wolle foar in koarter tiidrek (minimaal twa wiken) dat ek dwaan kinne, mar dan sil - yn goed oerlis - dy data letter neier bepraat wurde. It doel is dat de arke brûkt wurdt as plak dêr't de skriuwers en dichters alle gelegenheid krije om oan har oeuvre te warkjen. It is dus perfoarst net as 'simmerhûske' bedoeld. Ofsjoen fan

Jelle Krol makke yn 2007 gebrûk fan de Skriuwarsarke.

de kosten foar iten, drinken en tillefoan is it ferbluuw yn de arke fergees. De skriuwer/dichter tekenet in hierkontrakt, mar de hier wurdt betelle troch de Stifting Frysk Letterkundich Museum en Dokumintaasjesintrum út it saneamde 'Tamminga-Piebenga-Fûns', wylst it ûnderhâld fan de arke en de fêste lêsten dêrfoar bekostige wurde troch datselde fûns en It Fryske Gea.

Belangstellenden kinne har oant 1 febrewaris 2008 skriftlik oppenearje

by Meindert Bylsma, skriuwer fan de Stifting FLMD, Buorren 3, 8821 LN Kimswert. Dêrby moat neist de perioade ek oanjûn wurde wat de skriuwer/dichter fan doel is om te dwaan. In kommisje makket de kar hokker trije skriuwers/dichters fan de arke gebrûk meitsje kinne. It leit yn de bedoeling om ek yn 2009 de arke wer trije kear seis wiken beskikber te stellen. Wa't takom jier bûten de boat falt, kriget letter faaks plak yn de arke.

Kursus oer de hichtepunten fan de Fryske poëzij

Binne jo nijs gjirrich nei wat de Fryske dichtkeunst yn de rin fan de tiden allegear opsmitten hat? Of binne jo in meer betûfte leafhawwer fan poëzij? Yn beide gefallen is it in ferrykjende ûnderfining om meiïnoar yn in groep gedichten te lêzen en dêr oer te praten. Dy mooglikheid biedt de rige kursusjûnen dy't Teake Oppewal, koördinator literatuerbefoarding by Tresoar, fersoarget yn jannewaris en febrewaris 2008. De kursuslieder makket in seleksje fan hichtepunten út de Fryske poëzij, dy't yn kopy omparren wurde. De dielnimmers kinne sels ek Fryske dichters en har wark op it aljemint bringe. Der komt ek it ien en

oar oer de achtergrûn fan fers en dichter oan de oarder. Oanmelde kin op tillefoannûmer 058-7890789 of stjoer in mail nei petra.bierma@tresoar.nl. Kosten: €50,-

Wat: kursus hichtepunten fan Fryske poëzij

Wêr: Tresoar

Wanneer: tiisdei 8 en 22 jannewaris en 5 en 19 febrewaris om 19.30 oere

Nije oanwinsten: Anne Wadman

Ein oktober hat Tresoar it argyf fan de skriuwer Anne Wadman (1919-1997) krigen. By dy gelegenheid hat Joke Corporaal wat ferteld oer har ûndersyk nei Wadman dat se yn opdracht fan de Fryske Akademy docht. Oan de hân fan it fers *Gedicht voor haar* jout se in foarbyld fan in biografyske wurkwize.

|Joke Corporaal

Om ús hjoeddeiske sitewaasje te begripen, kinne wy net om it ferline hinne. De Fryske literatuer hat fan de Twadde Wrâlderloch de ûntjouwing trochmakke fan in literatuer yn 'e marje fan de Nederlânske literatuer nei in lytse, hieltyd mear op himsels steande literatuer. Wadman hat dy ûntjouwingen meimakke, en hat se, troch syn stribjen nei in Fryske literatuer dy't bylkje koe neist de Nederlânske, mei mooglik makke. Undersyk nei it libben en wurk fan Wadman is wichtich om wat te begripen fan de relaasje tusken Fryske en Nederlânske literatuer. Doe't Wadman yn 1945 ris ûnderweis wie, skeat him in gedicht yn it sin foar Annie van Poelgeest, de faam fan syn stûdzjefreón Gerrit Borgers. Op

in artystefeestje yn Amsterdam hie Wadman dronken in bytsje mei har tute. Hy wie slim ûnder de yndruk fan har, mar ek fan de iepen relaasje fan Gerrit en Annie. Dy hiene Wadman al earder frege in Hollânsk gedicht te skriuwen. Hy stjoerde har it gedicht de oare deis dalik ta en skreau der ta ferdúdliking by:

'Ik heb het zwaar te verduren, hier in Friesland. Sta bekend als de afbreker bij uitstek van onze Friese idealen. Iemand beschuldig mij van pathologische aandriften en een ander dat ik niets deed dan grinniken, spotten, critiseren enz. De gezeten burgers gaan mij hater, als ik zo doorga. Enfin, ik heb nu mijn eerste Hollandse gedicht gemaakt.'

Een doorslaand succes wordt het niet, maar ik vind het zelf toch wel leuk. Schrijf me spoedig wat je er van denkt en of je me toekomst geeft.'

Wadman hie yn 1945 al in soad kontakten yn Fryslân. Hy wie sûnt de befrijing fulltime sjoernalist en skreau himel en ierde bynoar. Syn stikken besoargen him al gau de reputasje fan synkus. Sa hie Wadman him deaskamme om de betinking fan de slach by Warns. Yn it blêd fan de jongerein, *De Stiennen Man*, skreau er yn novimber 1945 dat de betinking foar him lykstie oan 'in bispotlike boarterij mei ús lytsens, in fynynlein harsenskraebjen fan filosofen en kultuerhistoarisi.' Wylst men Wadman yn Fryslân ryklik negatyf fûn, socht Fokke Siersma, haadredakteur fan it literêre tydskrift *Podium*, syn freonskip. Koart foar't Wadman syn earste Nederlânsktalige gedicht skreaun hie, hie Siersma him al witte litten dat er yn it kommende nûmer fan *Podium* in essee fan Wadman opnimme woe. Krekt as Wadman en syn freon Borgers hie Siersma by de mannen fan *Forum*, Menno ter Braak en Du Perron, yn delear west, en hy bewûndere de krityske Ter Braak-achtige toan yn Wadman syn wurk. It spiet Wadman al dat men yn Fryslân net seach dat oan syn negativisme in positif rantsje siet. Teloasteld skreau er yn maart 1946 yn syn deiboek:

'My optreden hjir liket my ta net langer sin to hawwen. Allerman kryt my út foar cinysk, negatyf, ôfbrekend, rancuneus, nimmien dy't der [...] Joan tinkt dat dizze manear fan wurdearing to negatyf is foar kommend fan s.n. positive minsken. "Leafde yn negatyf", seit Fedde, - dy't syn positive kant wol deeglik hat. It moat sa wêze, hwant bin ik allinne'

GEDICHT VOOR HAAR.

Voor haar alleen is dit gedicht geschreven.
En niet uit ijdelheid of schrijversdrift,
uit wellust of door plichtgevoel gedreven
heb ik de letters in't papier geschrift –

Maar opdat 'k één naal haar weer zal beleven
in de vergeelde gladen van dit schrift,
haar lichaam, rukk en weer haar mond vol berm,
haar woorden hoor en proef dit zoet vergift.

Menno van Coehoorn

| Barteld de Vries

*mar in cynicus en negativist? It is
itselfe hwat ter Braak wearfoer. Hy
is greater persoanlikheid as ik, like
folle greater as Hollân greater is as
Fryslân, ik bidoel de Hollânske kultuer
as de Fryske. Nou is men lang om
let sa fier, dat men, yn Hollân alteast,
Ter Braak lyk en rjocht docht. Sil dat
mei my ek sa gean, - as ik ienris út
Fryslân lûdleas weiwarden bin?...*

Koart nei't Wadman syn *Gedicht voor haar skreau*, stie er yn bestân him hielendal op de Nederlânske letterkunde te rjochtsjen. Syn ideeën pasten better tusken dy fan jonge Nederlânske skriuwers, dy't krekt as him besochten wat nijs op te bouwen. Fokke Siersma woe syn *Gedicht voor haar yn alle gefallen graach opnimme yn Podium*, en hy woe him ek yn de redaksje fan syn tydskrift ha. Dat lêste slagge, it earste net. Wadman hie it fers foar it blêd *Criterium ornearre*. Dêry is it nea ferskynd. Doe't *De Tsjerne* yn april 1946 kopij te min hie, hat Wadman syn gedicht oerset en publisearre as *Gedicht foar har allinne*.

Twatalich

Ienenfjirtich jier letter waard *Gedicht voor haar yn de Leeuwarder Courant* printe as in nea publisearre gedicht. It idee dát it nea earder publisearre wie, wat dus foar de helte wier wie, lei doe foar de hân. Yn de fjirtich jier dy't yntusken om wiene, is Wadman - troch de ûntwikkelingen yn de Fryske literatuer - yn twa parten opdielde: in Fryske en in Nederlânske helte. It is spitich, want syn wurk waard net allinnich skreaun yn in twatalige kontekst, it kin ek allinnich yn dy kontekst goed begrepen wurde. It hat Wadman sels ek spiten. Hy woe de Fryske literatuer emansipearje, mar it wie nea syn bedoeling Fryske fan Nederlânske literatuer te isolarjen.

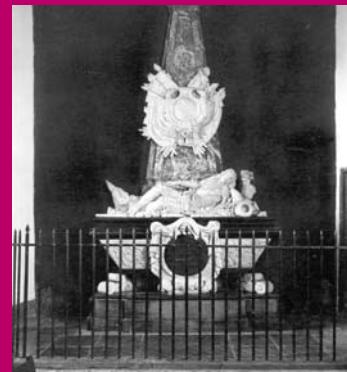
'Dit graf besluit den held ... zijn deugd leeft eeuwig, schoon het lichaam legt ontzield'. Met deze woorden beëindigde in 1704 dichter en uitgever François Halma zijn gedicht op het overlijden van generaal Menno baron van Coehoorn. Het gedrukte vers had als titel *Cipressen geplant ter eere van den dapperen, ontzagbaren, en manhaftien held en heere Minno baron van Koehorn*. Dit is één van de interessante stukken over de familie van Coehoorn, die Tresoar onlangs heeft ontvangen.

Menno van Coehoorn (1641-1704) is bekend als generaal en vestingbouwer. Zijn naam is verbonden aan een kazerne, een regiment en aan de naar hem genoemde stichting die zich inspant voor het behoud van historische vestingwerken. In Fryslân kent men zijn naam vanwege het bijzondere grafmonument dat ter ere van hem is opgericht in de Hervormde kerk van Wyckel. Van Coehoorn is in 1641 in Britsum geboren. Al in 1657 trad hij in dienst van de compagnie van zijn vader. Twee jaar later werd hij kapitein. In 1692 werd hij op voorpraak van koning-stadhouder Willem III aangesteld als generaal-majoor bij de infanterie. Van Coehoorn is vooral van belang geweest als vestingbouwer. Hij publiceerde werken als *Nieuwe vestingbouw, op een natte of lage horisont*, maar bracht de theorie ook in praktijk. Omstreeks 1700 ontwierp hij een stelsel van linies langs de frontieren van de toenmalige Nederlanden, dat zijn nut bewees bij de pogingen van de Fransen om er doorheen te breken aan het begin van de Spaanse successieoorlog in 1702. Ook de zogenaamde Coehoorn-mortier was een uitvinding van hem. Dit wapen is tot 1921 door het Nederlandse leger gebruikt. De generaal onderhield contacten met verschillende andere

veldheren. Uit brieven is bekend dat hij op latere leeftijd weinig tegenspraak dulde. De Engelse bevelhebber Marlborough merkte eens op: 'I thank God we have good weather and monsieur Coehorn in very good humour'.

Praalgraf

Door zijn huwelijk met Magdalena van Scheltinga, verwierf Van Coehoorn goederen in Wyckel en omgeving. Daar liet hij de state Meerestein bouwen, waar hij echter sporadisch verbleef. Zijn gezag was ook in familiekring groot. Dat leidde ertoe dat zijn zoon Gosewijn een biografie over hem schreef, die hij voor zijn eigen zoon Menno opstelde. In 1860 is het handschrift uitgegeven. De generaal overleed in 1704 in Den Haag. Binnen een half jaar had hofarchitect Daniël Marot een ontwerp gemaakt voor een praalgraf, dat door aannemer Pieter van der Plas in de kerk van Wyckel werd geplaatst. Op het graf ligt de gebeeldhouwde figuur van de grote oorlogsheld in volle wapenuitrusting, leunend op een Coehoorn-mortier! Van veel belang is de oorspronkelijke tekening van Marot, die gewijzigd werd uitgevoerd. Wyckel werd een groot monument rijk, Tresoar een topstuk van een tekening.

Het grafmonument van Menno van Coehoorn in de Hervormde kerk te Wyckel. Foto uit 1927.

Nijs fan de Stifting Freonen fan Tresoar

It bestjoer fan de Stifting Freonen fan Tresoar is dwaande de stichting fan 1 jannewaris 2008 ôf troch de Minister fan Finânsjes oanmerke te litten as 'Algemeen Nut Beogende Instelling', in saneamde Anbi-stichting.

Leden

De boekelizzer dy't makke is om stipers te winnen, docht noch net in soad fertuten. It tal stipers is op 't heden 712. By de baly fan Tresoar binne boekelizzers en aanmeldingskaarten te krijen dy't brûkt wurde kinne om oaren der ta te bringen ek Freon fan Tresoar te wurden.

Jiergearkomste

Op 22 april is de jiergearkomste fan de Freonen fan Tresoar. Foar dy jûn krije alle Freonen fan Tresoar yn maart/april in skriftlike útnoeging. It programma hat as tema it argyf fan de famylje Eysinga Vegelin van Claerbergen. Yn de útnoeging sil mear oer it programma te lêzen wêze.

Tweede excursie naar Twickel

Omdat er nog ruim 20 belangstellenden op de wachtlijst staan voor een excursie naar het landgoed Twickel bij Delden, wordt er een tweede excursie georganiseerd. De datum is nog niet bekend, maar het zal een vrijdag in juni 2008 worden. Ook deze keer is het maximum aantal deelnemers 25. Er zijn nog enkele plaatsen beschikbaar. Belangstellenden kunnen zich aanmelden bij Tresoar, 058-7890789 of via info@tresoar.nl. Zodra de datum bekend is, ontvangen de mensen op de wachtlijst en de nieuwe aanmelders daarvan schriftelijk bericht.

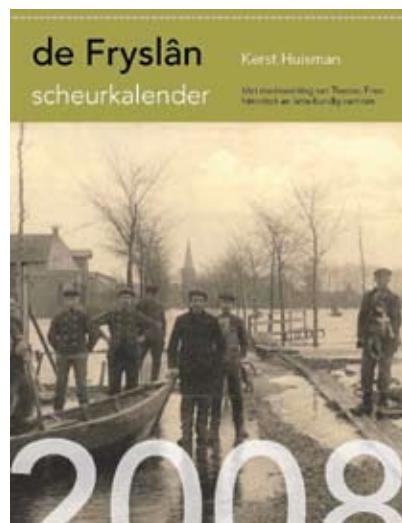
Ekskurzje

De datum foar de ekskurzje fan 2008 is bekend. Op 10 oktober sille wy nei de nije Iepenbiere

Biblioteek fan Amsterdam en it nije plak foar de Bysûndere Kolleksje fan de Universiteit fan Amsterdam. It eksakte programma wirdt noch bekend makke.

Kalender

In *De Fryslân Scheurkalender* samengesteld door Kerst Huisman staan 366 anekdotes, weetjes, foto's, prenten en historische feiten uit de rijke Friese geschiedenis. Ze worden grotendeels op datum gepresenteerd. De kalender is tweetalig. Fries- en Nederlandstalige onderwerpen wisselen elkaar af. Voor de Vrienden van Tresoar is de kalender van €14,95 voor de speciale prijs van €11,95 te koop (bij de receptie van Tresoar).

Aktiviteiten

De Freonen kinne dielnimme oan alle aktiviteiten fan en yn Tresoar. Yn gâns gefallen wurde der gjin aparte útnoegings foar ferstjoerd. It is dus fan belang goed omtinken te jaan oan it oersjoch fan aktiviteiten yn dizze Letterhoeke.

Kolofon | Colofon

Letterhoeke

ferskynt trijeris jiers
en is in útjefte fan Tresoar

verschijnt driemaal per jaar
en is een uitgave van Tresoar

Tresoar

Boterhoek 1
Postbus 2637
8901 AC Ljouwert/Leeuwarden
T (058) 7890789
F (058) 7890777
E info@tresoar.nl
I www.tresoar.nl

Redaksje | Redactie:

Marijke de Boer, Jelle Krol,
Lourens Oldersma,
Thys van der Veen
en Siem van der Woude (Tresoar)
Sytse ten Hoeve
en Tineke Steenmeijer-Wielenga
(Freonen | Vrienden)

Redaksjesekretariaat |

Redactiesecretariaat:
Hilda Top

Foto's:

John van Geffen
en Andrys Stienstra

Foarmjouwing | Vormgeving:

Castel Mediaproducties, Groningen
Eldad Groenman en Harmen Heida

Letterhoeke

wurdt fergees tastjoerd oan
de Freonen
wordt gratis toegezonden aan
de Vrienden

It lêste nijs (ek oer oanwisten) fine jo op:
Het laatste nieuws (ook over aanwisten) vindt u op:

www.tresoar.nl

Oanklikke op:

Aanklikken op:

Nijs > Oanwisten

Nieuws > Aanwisten

Foar nije Frysktalige útjeften sjoch:

Voor nieuwe Friestalige uitgaven zie:

Fryske skriuwers > Krekt ferskynd

Friese schrijvers > Pas verschenen

Frägen? Skilje of mail: tel. 058-7890789 of ynfo@tresoar.nl

Vragen? Bel of mail: tel. 058-7890789 of info@tresoar.nl

Abonnementen | Abonnementen €15,-
Losse nûmers | Losse nummers € 5,-

© Tresoar en de auteurs 2005

Aktiviteiten | Activiteiten

- jannewaris | januari**
8 Start kursus 'Hichtepunten fan de Fryske poëzij' troch Teake Òppewal.
Oare jûnen: 22 jannewaris, 5 en 19 febrewaris. 19.30 oere.
- 29 Lézing fan drs. Peter Booy oer de Hebrieusk-Nederlânske paralleloersetting fan de Tenach. 19.30 oere.
- 31 Fryske Poëzijjalvestêdetocht yn it ramt fan de Nasjonale Gedichtedei. Hiele dei. De finish is by Tresoar mei tusken 17.00 en 18.00 oere poëzij en muzyk.
- febrewaris | februari**
6 Studium Generale 'Etniciteit en Nationalisme in Europees perspektief'
Inleider Pieter van der Plank. 20.00 uur.
- 8 Lézing fan it Nederlands Klassiek Verbond.
Sprekker is drs. H. de Greeve, 'Archeologische verkenningen in Libië'. 20.00 oere.
- 13 Studium Generale 'Etniciteit en Nationalisme in Europees perspektief'
Inleider Baukje Prins. 20.00 uur.
- 19 Vertoning van documentaires 'Suikerriet en terugkeer' of 'Helden van Jeruzalem' van de Joodse Omroep. 19.00 uur.
- 20 Studium Generale 'Etniciteit en Nationalisme in Europees perspektief'
Prof. Abram de Swaan. 20.00 uur.
- 26 Literêre jûn mei Riek Landman en muzyk, yn gearwurking mei Selexyz de Tille yn it ramt fan de Fryske boekewiken. Tagong 5 euro.
20.00 oere.
- april**
8 Lézing fan Map Vermeulen oer Pesach en Pesachmaaltijd. 19.30 oere.
- 15 Start Jiddysk Festival
- 22 Jiergearkomste fan de Freonen
- 29 Lézing fan it Nederlands Klassiek Verbond.
Sprekker is dr. A. van Hooff, 'Ondergang van Rome als spiegel voor Europa'. 20.00 oere.
- 29 Literêre jûn mei kursisten fan Tsjêbbe Hettinga. Plak en tiid wurde letter bekend makke.

Provinsjale Skriuwdei: it is noch net bekend oft dy yn maart hâlden wurdt of yn septimber. Mear ynformaasje komt meidertiid op www.skriuwdei.nl.

Mear ynfo? > www.tresoar.nl > aginda

Meer info? > www.tresoar.nl > agenda

Kaarten? > 058 7890789